Станимака и Бачковскиятъ манастиръ.

(Пътни бележки).

I.

На Мала-богородица тая година бяхъ нагости въ Бачковския манастиръ. Потеглихъ отъ Пловдивъ на 6. септември вечерьта. До гр Станимака има правенъ пъть. Разстоянието е 19 км. и се пътува сгодно и евтино. Имахъ за другарь единъ пловдивски гръкъ, който отиваше въ Воденския манастиръ св. Кирикъ. Той се препоръчи за комисионеръ и отъ разговора му разбрахъ, че е запознатъ добре съ икономическото положение на селяните. Между друго той ми разправи, че нашите селяни много теглятъ отъ поземния данъкъ и съ голямо удоволствие биха се повърнали къмъ десетъчната система. Това нещо чувахъ втори пъть. Въ Ново-село няколко селяни също се тъжеха отъ поземния данъкъ. Тежко е на населението да плаща дань за цялата земя, понеже всяка година то работи половината ниви, а другата половина оставя за угарь; освенъ това оплакваньята идатъ отъ неправилната разподяла на даждието, защото земите не са разделени споредъ плодностьта си и споредъ ценностьта на родата си.

Пътятъ върви като права линия презъ богатото Пловдивско поле. Изпърво се минува между пшенични ниви. Големи гумна са наредени близу до Пловдивъ, дето земеделци вършаха оскъдниятъ плодъ отъ тазгодишната жетва. Не са весели лицата на трудолюбците работници както другошъ. Вечерно време въ плодовити години по гумната има песни и хорà, а сега е тихо и спокойно. Земеделецътъ не е радостенъ. Господь даде големи дъждове. земята даде лоша рожба, а царщината си търси изпълно данъкътъ. Нито войската, нито чиновниците на държавата, нито европейските лихвари не биха пожелали да зиматъ помалко отъ хазната, задето даноплатците са пострадали отъ безплодната година!

Следъ нивите настанаха оризовите поля, потънали въ застояла вода. Вечерниятъ ветрецъ разнася лошата миризма отъ водата и пътникътъ не осеща неприятность. Оризите са весели и обещаватъ добре да наградятъ работните си господари.

Средъ пътъ има няколко хана, и тамъ обикновено спиратъ всички возачи на почивка. Мястото е хубавичко и сенчесто. Една дружина пияни млади гърци отъ Станимака дигаше голямъ шумъ въ хана, дето спря нашиятъ кочияшъ. Пееха разни грьцки и турски „маанета" съ дълги извивки и съ грозни гласове. „Сега е свободно! ми каза ханджията. Всеки може да пее и да се весели както иска. Въ турско време тукъ беше невъзможно християни да се веселятъ". Тогава, помислихъ си азъ, са пиянствували турски дели-канлии, сега това правятъ свободните християни. Въ хана се говори само грьцки. И кочияши, и ханджии, и пътници приказватъ грьцки. Познава се, че наближаваме градъ, дето грьцкиятъ езикъ държи почетно место.

Следъ малка почивка тръгнахме пакъ. Вече се беше смрачило и хладкиятъ вечерникъ се усиляше. Отъ двете страни на пътя се появиха големи лозя и градини, съ много черничеви садове. Това са белези за поминъка на станимачани. Лозята са повредени отъ мана, листите имъ пожълтели, и гроздето е малко и недобро, въ сравнение съ други години. Освенъ това то е още зелено, при всичко че беше вече септември, когато по тия места други години лозята са речи готови за бранье.

Стигнахме по тъмно въ Станимака, и азъ отидохъ въ Карпузовия ханъ да нощувамъ. Той ми бе препорьченъ като най-добъръ отъ моя съпътникъ. Оказа се, че ханътъ е нечистъ, каквито са повечето отъ нашите ханища. Нито полицейската власть, нито санитарната не се е погрижила до сега да вземе някакви мерки противъ страшната мрьсота, която царува по нашите ханища и хотели. По цели години стените не се белосватъ, подовете не се миятъ; по цели месеци покривки не се менятъ и ханищата ставатъ отлични разсадници на заразителни болести.

II.

Станимака е гиздаво разположенъ въ полите на Родопската верига, въ устието на буйната и многоводна Чепеларска река по двата нейни бряга. Раката шумно минува презъ града и образува широко корито, напълнено съ едри камъни, сваляни въ поройно време изъ недрата на Родопите. Въ самия градъ

тя кара няколко воденици и широките ѝ язове образуватъ хубави места за летни къпални; ала отъ друга страна те уголемяватъ опасностьта отъ наводнение на града. Няколко дървени моста, които са съединявали двете части на Станимака, лежатъ въ съсипните си. Летните порои бяха ги срутили. Вместо тяхъ са съградени два временни нови и леки моста, и сега се гради единъ другъ камененъ. Презъ града право на северъ лежи широкото Пловдивско поле, по което се гледа широка бяла бразда, която прави множество извивки, докато стигне до коритото на Марица; това е коритото на Чепеларската река, напълнено съ пясъкъ и балвани. Тая година реката е направила големи пакости, като е излязла отъ плиткото си легло и е повредила грамадни пространства обработени земи. И въ Станимака тя е била страшна, но се задоволила само да срути няколко къщи, които са били близу до нея. Бързото разваляньe на манастирския язъ е спасило ближните до водата улици.

Къщите на града са неправилно нафърлени по бреговете на реката, които бързо се издигатъ и образуватъ високи хълмове, разтворени на с. къмъ полето и стеснени на ю. къмъ планината. Най-южниятъ край на града е уврянъ въ стръмна теснина. Тукъ сградите са натрупани една върху друга, улиците са тесни и криви, и дворове липсуватъ. Населението на тая часть е гръцко. На десния брягъ е чорбаджийската махала около църквата св. Богородица. Тя се нарича „Ампело“. Тукъ е твърдинята на станимашкия гърцизъмъ. Къщите са по-големи и боядисани синьо или жълто съ шарки във видъ на лози и на широки листя, по модата, която владееше въ средните години на днешното столетие. Малките дворове, затиснати отвсъде съсъ сгради, са послани съ плочи. Прозорците са повечето въ дворовете, но на много къщи отъ два ката има прозорци и къмъ пътя. По на с. все покрай десния брягъ на реката се протака чаршията, послана съ калдаръмъ. Дюкяните са дървени и малки. Рядко понякаде има някоя каменна сграда, стара направа. Нови модерни градежи съвсемъ липсуватъ въ чаршията. По махалите има тукъ таме по някоя хубавичка къща, построена наскоро. Най-северните махали на града са разслани по на широко, и населението имъ е българско. Около тяхъ се начеватъ градските лозя, които захващатъ на и. и на з. грамадни пространства по полите на Родопите. Ако съдимъ по външния изгледъ на града, той не е направилъ успехъ следъ освобождението нито съ разширяванье, нито съ подновяванье на улици или на сгради. Види се, че Станимака

не е могълъ да се повдигне икономически, при всичко че географическото положение и плодовитата околность правятъ това място много сгодно за развитие. Станимака е билъ и ще бъде посредникъ между голяма часть отъ Родопската область и Пловдивското поле. Тукъ е пазарътъ на Конушъ, Рупчосъ, Кърджали и дори на Ахъръ-челеби, — добре населени родопски местности. Откъсваньето на Ахъръ-челеби и по-късно на Кърджали отъ българска Тракия много повредиха на Станимашкия пазаръ.

Градътъ има бъдеще. Положенъ въ началото на голяма родопска теснина, презъ която върви важниятъ беломорски пъть, що съединява Пловдивъ съ Гюмурджина, Станимака ще играе рола и въ търговско, и въ стратегично отношение, както е игралъ въ минали времена. Проектираниятъ постланъ пъть по теснината до Чепеларе бързо ще повдигне целия тоя красенъ родопски край и много ще помогне на Станимака. Нашата военна управа, ако и късничко, е съгледала вече стратегичното значение на града и се е заввела да го укрепя.

Главниятъ поминъкъ па населението въ града сега е лозарството и копринарството. Лозята около Станимака са добри и даватъ много плодъ, но винарството не е направило никаква крачка напредъ. Няма добри земници, няма добри съдове, няма умение въ работата. Станимака изкарва и сега таково черно тръпчиво вино, каквото е изкарвала и стотини години порано. Тоя градъ има всички условия да стане първоразреденъ винарски центъръ. Тукъ е мястото на една образцова държавна винарница, построена върху практични търговски начала, хемъ да печели, хемъ да служи за поука на народа. Копринарството бързо се развива откакъ начна да се внася пастерово бубено семе, но липсуватъ сгодни помещения за отглежданьето на бубите. Въ града има фабрика за точенье коприна, която добре работи за сега, при всичко че е прекарала сериозна криза поради неумението на управата ѝ. Чудно е, че въ тоя винарски градъ, който произвожда и голямо количество ракия, е съградена спиртна фабрика. Тя, както и другите подобни неи въ България, е спряла производството си поради високия акцизъ, съ който са натоварени спиртовете.

Населението въ Станимака се състои главно отъ българи и гърци. Има по малко още турци, евреи, цигани. Споредъ последния броежъ отъ 1893. г. въ тоя градъ има 13089 души жители, отъ които 6149 са се показали гърци, 6071 българи, 687 турци, 126 евреи, 25 цигани и 31 разни.

Гърците още съставятъ мнозинството въ Станимака, ала не са надвесни елементъ какъвъто бяха попреди. Като веземемъ предъ видъ резултатите отъ трите станали до сега броежа (1885, 1888, 1893) дохаждаме до заключение, че гръцкиятъ елементъ въ града постоянно намалява, а българскиятъ се увеличава. Презъ 1885. год. гърци са се показали 8583 души, а българи едвамъ 2506; презъ 1888, гърците намаляватъ на 6834 души, а българите се възкачатъ на 4584; при последния пъкъ броежъ отъ 1893. гърците слизатъ на 6149, а българите достигатъ 6071. Причините на това неправилно движение са много прости. Чистъ старокръвенъ гръцки елементъ въ Станимака има малко. [1]) Повечето отъ сегашните родове, които се казватъ гърци, са погърчени българи отъ ближната околность. Следъ разоряваньето на града отъ кърджалиите [2]) въ края на миналото столетие той се е попълнялъ съ силенъ притокъ отъ селско българско население. Новозаселените бързо си усвоявали гръцкиятъ езикъ и са ставали съ това граждани гърци. Това погърчанье се е продължавало до самото освобождение! Дори до днесь има отделни случаи отъ погърчанья на български селяни. Множество млади момчета дохаждатъ отъ селата въ града да се учатъ на занаяти. Речи всичките еснафи са били гръцки, и чираците скоро са научвали гръцкиятъ езикъ, и като са се женили за момичета отъ гръцки или погърчени челяди, ставали са гърци. Отъ друга страна гръцките училища са работили непрестайно и съ голяма енергия за претопяванье на мекия славенски елементъ. Само чисто земеделските челяди, които са се настанили въ южния и източенъ край на града, са останали незаразени отъ гръцизъма. Те са ходили съ селски дрехи, не са имали нужда отъ училище, не са могли да се броятъ къмъ гражданите и не са могли да се погърчатъ. Следъ освобождението много отъ полупогърчените челяди почнали да се оттеглятъ отъ гръцката община и да увеличаватъ българския елементъ. Това се продължава и до сега, и ще се продължи занапредъ, докъдъ останатъ въ гръцката община само постарите закоренели погърчени къщи и някои много фанатизувани погърчени нови челяди. Гърцизъмътъ въ Станимака има много добри условия да вирее. Гръцката община разполага съ прекрасни черкви, съ добре уредени училища; гръцкиятъ елементъ въ града се покрови-

[1]) Много ще бъде интересно, ако някое лице въ Станимака се завземе и изброи поименно гръцките челяди, за които не е запомнено да са се образували отъ български селяни, придошли въ града.

[2]) Вж. История на българите отъ д-ра К. Иречекъ, стр. 611.

телствува отъ властите, понеже той умее да се постави добре съсъ всяка на власть партия, когато българите често не са покорни. За подържанье на гърцизъма помагаше извънредно много Бачковскиятъ манастиръ, който доскоро беше въ ръцете на гръцките първенци отъ града. Те разполагаха съ неговите приходи и имоти за своя облага и за облага на гръцките училища.

Едничкото нещо, което българското правителство е направило досега за запазванье на българите въ Станимака, е че откри държавни трикласни училища, мъжко и девиче. Тия училища, както и основните градски не са могли да принесатъ очакваната полза за българщината, защото не са могли да бъдатъ поставени повисоко отъ гръцките. За да могатъ училищата въ Станимака да помогнатъ сериозно за свестяванье на останалото погърчено население и за повдиганье на българския езикъ въ града, потребно е: 1) да се откриятъ 3 или 4 добри бавачници въ разните части на града, особно тамъ, дето гръцкиятъ говоръ надделява; 2) да се издигнатъ добри училищни помещения както за първоначалните, тъй и за класните училища; 3) да се избира най-внимателно учителскиятъ персоналъ, та избраните за тамъ учители и учителки да бъдатъ способни да внушатъ народна гордость въ своите възпитаници; и 4) при девичето училище да има способна учителка по ръкоделие, защото отъ опитъ е известно, че въ полупогърчените български градове гръцките девичи училища печелятъ множество български деца главно съ доброто ръкоделие, въведено въ тяхъ.

Сега българските трикласни училища се пълнятъ повечето съ селянчета, особито въ мъжкото постоянно селскиятъ елементъ е билъ голямъ. Едвамъ въ най-ново време се забелязватъ повече градски момчета въ класовете. Българското девиче училище и досега се спохажда отъ помалко момичета, нежели гръцкото.

Гръцките училища се обърнали всичкото си внимание да възпитаватъ гръцки патриоти. Половината отъ всичко, което се учи въ тяхъ, е за Гърция. Постоянно се говори на децата за старата елинска слава, за новите подвизи на гърците, за гръцкия езикъ, за гръцката литература, за гръцката география, и на децата се втълпява въ главите, че да бъде човекъ гъркъ е велико и славно. На учениците въ Станимака се предава, че тяхното голямо отечество е велика Елада, и Станимака е малкото имъ отечество, и за това тряба да се нарича малка Елада. Съ тая крайно шовинистична система на образуванье

гръцките училаща съ успели да притеглятъ постоянно прясна маса отъ българи, куцовласи и албанци въ остарелия гръцки организъмъ. Нашите български училища държатъ друга крайность. Въ тяхъ няма вече дири отъ народно възпитание: историята на българите се учи крайно немарливо, географията на българските земи се учи най-лошо отъ всички други предмети, българскиятъ езикъ се предава тъй, че грамадната часть отъ нашата младежъ следъ като напусне средните учебни заведения остая безграмотна, на българската литература някои учители явно се подсмиватъ предъ учениците си. Нийде не се изучава съ нужната сериозность славната епоха на българското възгражданье и на черковната борба, която възбуди очудванье къмъ насъ у всичките ни съседи. Това противународно възпитание се отразява зле и върху българското дело въ Македония; то е причината, дето досега се крепи гърцизъмътъ въ освободените български земи безъ да има каква годе сериозна почва подъ нозете си.

Сутрината рано на 7. септември обиколихъ няколко улици по града. Понеже беше неделя, жени и мъже, облечени прилично, отиваха въ черква. Въ гръцките махали мъжете бяха облечени по турски. Всички гърци носятъ въ праздникъ червени фесове за да се отличатъ отъ българите, които носятъ шапки. Тукъ има цяла класа прославени между гражданите юнаци, които носятъ бели вълнени арнаутски шапки, съ осукани съ сини кърпи, обличатъ се съ морави потури, моравъ чепкенъ и презъ кръста си носятъ голямъ червенъ поясъ. Те пиянствуватъ изъ града, биятъ се често помежду си и за найголямо геройство смятатъ да нападнатъ нейде осамотени стражари и да ги биятъ. По тая причина въ Станимака стражарите отиватъ вечерь и нощя всякога по двама заедно. По-богаташите носятъ сукнени потури съ дълги дна отъ синь платъ и зеленъ поясъ презъ кръста. Малцина са облечени съ тесни европейски дрехи. И жените въ гръцките махали още не са се подали съвсемъ на новите моди. Болшинството носи червени тънки фесчета на глава, осукани съ черна кърпа, и съ старомодни набърчени фустани, препасани по-височко отъ кръста. Някои ходятъ гологлави, а твърде рядко се срещатъ модни фустани и капели.

Главната гръцка черква св. Богородица е най-хубавата въ града. Тя беше препълнена съ мъже и жени. Тя е въ средата на най-гръцката махала Ампело. Жени имаме много повече отъ мъже. Мнозина млади момци стояха край една фурна недалеко отъ черквата и чакаха да заизлизатъ жените. Тоя

обичай навредъ се забелязва у гърците. Младите моми, облечени празнично, които отиватъ съ майките си въ черква, каратъ ергените да ги чакатъ и изглеждатъ около черковните врати. Богослужението въ гръцките черкви се извършва някакъ по-тържествено отколкото въ българските. Гръцките общини обръщатъ голямо внимание върху вънкашния блясъкъ въ черквата. Те пъстрятъ своите черкви съ много кандила, съ много полилеи, съ много икони и търсятъ гласовити свещеници и добри певци. Освенъ тая главна черква гръцката община притежава въ града още няколко други по-малки и няколко параклиси, въ които се служи само въ редки случаи. Българите иматъ всичко две черкви.

Презъ деня обиколихъ някои кавенета. Повсъде тия обществени места за прекарванье празното време са украсени съ множество образи отъ старата и нова гръцка история. Тука ще срещнете митическите юнаци на стара Елада и множество юнаци отъ освободителната гръцка война, изрисувани въ разни геройски подвизи. Гръцката кралска челядь не липсува въ никое кафене или механа. Новата война, която толкова много унизи гърците, е дала също няколко картини за гръцките кавенета. Образите на полковника Васосъ и на генерала Смоленски са поставени на видно място въ кавенето на Карпуза.

Станимашките гръцки патриоти са посрещнали съ ентузиязъмъ отварянието на тая война, като са вярвали въ непобедимостьта на гръцкото оръжие. Много доброволци отъ Станимака са отишли да се биятъ въ Елада и да се прославятъ между своите съотечественици съ тоя свой подвигъ. Известията за победите на турците са посрещнати въ Станимака изпърво съ смяхъ, а посетне съ голямо недоумение; напоконъ всичката вина за неуспехите на гърците се стоваря върху европейските сили, които спрели юнашката гръцка флота да се намеси въ войната и помогнали съ офицери, оръжие и средства на турците. Елинското високомерие на Станимашките гърци е поослабняло. На това отдаваше околийскиятъ началникъ смиряванието на гръцките хайти низъ града, забелязвано въ последно време.

По чаршията повечето отъ надписите означаватъ гръцки имена. Надъ вратите на единъ каменен ъ дюкянъ е издяланъ добре гръцкиятъ гербъ, а на една чешма въ западната половина на града която стои средъ улицата, са изписани въ целия си ръстъ двама гръцки юнаци съ фустанели, съ пищови и дълги ножове, съ големи мустаци. Надъ единия стои написано по гръцки „Атанасосъ Итаганосъ,“ а надъ другия“ „Кицосъ Цабела.“ Всичко това е направено за да крепи гръцкия

патриотизъмъ на станимачани, като имъ напомня на всяка крачка, че те се намиратъ въ „малка Елада“!

III.

Същия день по обядъ тръгнахъ за манастира. Пътятъ води презъ тесни стръмни улички на западната половина на града и излиза високо надъ левия брягъ на реката. Извънъ града се почва тясна пътека по каменистия западенъ брягъ на теснината. Местностьта е хубава. Реката тече шумно въ дълбоката долина и кара няколко воденици. Коритото ѝ е покрито съ зеленина. По стръмните хълмове са посадени лозя всякъде, дето е могълъ да се закрепи човешки кракъ. Тукъ-тамъ се виждатъ малки параклисчета низъ лозята. На пътя близу до града има малка чешмица, и токо до нея се издига величествена скала съ старата твърдиня на Станимака. Сега населението е кръстило развалината съ името Асеньова крепость поради намерения тамъ надписъ, въ който се споменува името на царя Асеня.

Една чудна скала отъ мраморенъ камъкъ се е отделила отъ стръмната планина и е тласнала реката малко къмъ изтокъ. Около 40 метра високо стои скалата надъ тясната пътечка, която едвамъ е намерила място да се промъкне за да върви къмъ ю. низъ долината. Отъ източна и западна страна голата скала страшно се е надвесила надъ шумната река и образува право отвесна стена 130 метра високо надъ коритото.[1]) Върхътъ на скалата е столоватъ и има два стъпена: на по-низкия, който е откъмъ коритото на реката, стоятъ развалини отъ хубава стара черква, зидана отъ тухли и дяланъ камъкъ. Покровътъ ѝ е разрушенъ. Манастирското братство, на което сега принадлежи развалината, тряба да се погрижи и направи единъ покровъ за да се запази хубавата старина. На по-високия стъпень откъмъ пътя стоятъ останките отъ старата крепость, която някога е била непристъпна. Сега мястото между зидовете е обрасло съ люлякъ, тръньe, брестакъ и други храстье. Между развалините се види голяма щерня, която е поила защитниците на крепостьта въ време на обсада. Хубава гледка се открива отъ върха на развалините. На с. подъ самите зидове се вижда дълбока пропасть, презъ която шуми реката; понататъкъ се гледа Станимака, която разпрострянa по двата хълма около реката прилича на отворена книга, а задъ градътъ се простира широкото Пловдивско поле

[1]) Das Fürstenthum Bulgarien von Dr. Constantin Jirecek. стр. 443.

като грамадно зелено море. Далечъ на с. погледътъ упира до високите върхове на Стара-планина, предъ която се губи Срядна гора. На ю. се гледа тясната долина на Чепеларската река, която скоро се скрива задъ високи гористи бърда на Родопите. Само откъмъ южна страна е достъпна крепостьта. Дохажда се до нея по една пътечка, която върви между ситенъ храстакъ повечето отъ трънье. Тукъ на една мъчно достъпна скала се виждатъ още дирите отъ унищожения старобългарски надписъ, който има вече цяла нова история. Той е гласилъ: **Б лѣт(о) .ѕѰлд. енд(икта) .д. Б(ог)ѡ(мь) въздвиженъи ц(а)р(ь) Асѣнь Блъгаромь и Гръкомь, та же и прочимъ странамь постави Алексѣ Севаста и ѕизда сеи градъ.** [1]) А това значи, че „въ 1231. год. на 4. индиктъ поставениятъ отъ бога царь Асень, царь на българите и гърците, таче и на други страни, постави тукъ за началникъ Алекся Севаста и поднови тая крепость.“

Най-напрежъ надписътъ е преписанъ отъ френския пътувачъ Люка въ 1706. г., който не го разбиралъ. Когато го преписвалъ, около него се събрали много хора, които вярвали, че въ надписа имъ някаква тайна, която показва какъ се прави злато; затуй го питали да имъ разправи, какъ се прави златото. Но вероятно е, че станимачани са мислили, че надписътъ показва де има злато, защото по насъ обикновено се вярва, че старите паметници показватъ закопано иманье. Покъсно Шафарикъ прочелъ и изтълкувалъ паметника. Въ поново време той е преписванъ и обнародванъ въ Славейковата „Гайда“ и въ в. „Марица“ отъ 1881. г. Следъ подирното обнародванье много български учители и ученици почнали да спохаждатъ това място. Станимашките гърци, подбудени отъ дива умраза къмъ всичко българско, много се гневили, че въ околностьта на „мала Елада“ се намира варварски надписъ, който говори за славенъ български царь. Презъ 1883. г. тия фанатици развалятъ надписа: съ длето са изкопани всички редове. [2]) Тогава за последенъ пътъ е вижданъ надписътъ отъ руския професоръ В. Качановски, който съгледалъ още пресни дири отъ умишлена развала съ някое сечиво. [3]) Няколко седмици следъ Качановски дошълъ и г. Иречекъ, ала го намерилъ вече развàленъ.

Градътъ Станимака съ своята непристъпна крепость е игралъ видна рола въ средните векове въ борбите между

[1]) Иречекъ, Пътни бележки сПС. X. стр. 40.

[2]) Въ Станимака открито се приказва, че главенъ виновникъ въ тая работа е станимашкиятъ виденъ гражданинъ Псалтоолу.

[3]) Московскія Вѣдомости 1884. № 4.

Византия и българските царье. Много е вероятно, че и въ бъдещите срещи, които могатъ да станатъ между България и Турция, станимашкиятъ проходъ ще има важность.

За миналото на града въ българската книжнина е писалъ г. Иречекъ въ своите пътни бележки за Срядна гора и за Родопските планини (въ IX и X кн. на „Периодическо списание") и ние пращаме тамъ читателите, които желаятъ да се запознаятъ повечко съ това интересно място.

Българското име „Станимака" е произлязло отъ гръцката дума Стенимахосъ, което значи „тесно бранство", преведено тъй още отъ Константина философъ Костенски, който споменува тоя градъ въ житието на сърбския деспотъ Стефанъ. Въ средните векове населението на града ще е било българско, както е било и населението на околните места въ полите на Родопите, или смесено, както е било въ южнобългарските крепости. Когато турците превзели Тракия, тогава изселили отъ Пловдивъ гръцкото население, което дошло въ Станимака и въ околните две села Воденъ и Кукленъ. Отъ тогава Станимака е станалъ известенъ, като чистъ гръцки градъ въ среднородопската българска область. Види се, че турците не са разорявали градътъ, нито са поставяли въ него турски преселници. Той се е повдигналъ съ своите лозя, отъ които отдавна е получвалъ много вино. Въ 1706 г. Станимака се описва като твърде голямъ градъ, населенъ само съ християни, който има 12 черкви освенъ ония, що се виждатъ по върховете наоколо; прибранъ е на тясно между хълма, върху който е заселенъ, и реката, що носи неговото име и въ която има много пъстърва риба[1]). Отъ картата, която Лукасъ прилага къмъ своето описание, се заключава, че градътъ е билъ тогава на десния брягъ на реката, та е захващалъ вероятно само мястото на днешната чистогръцка махала Ампело. Въ края на миналия векъ кърджалиите са разрушили Станимака. Изпосле заедно съ останките на неговите стари граждани въ него са начнали да прихождатъ българи отъ околните места, които бързо са го уголемили и докарали до днешното му положение.

IV.

Отъ Асеньовата крепость на ю. се продължава мъчно достъпната теснина. Пътятъ върви изпърво между лозя, после постепенно се качва на високо, става много стръменъ и опасенъ. Надъ него се издига високата планина, покрита тукъ-

[1]) Paul Lucas, Allerneueste Reise. Hamburg стр. 172.

тамъ съ низъкъ храстакъ, а отдолу е шеметна пропасть. И по тия едвамъ достъпни места има наместа насадени лозя. Като се префърли височината, пътятъ слиза бързо къмъ коритото тъкмо тамъ, дето въ реката се влива буйниятъ планински притокъ Луковица. Презъ тоя потокъ има старъ каменень много високъ мостъ, само отъ единъ сводъ. Отвъдъ моста се разстила весела полянка, наречена Рупски ханове. Тукъ стигнахъ няколко селяни, които отиваха на поклонение въ манастира: те бяха отъ Новоселска околия на Пловдивския окрѫгъ и ми разправиха, че отъ тяхните места селяните редовно спохаждатъ манастира за Голяма-богородица, а които поради работното време неуспяватъ тогава, те дохождатъ за Малка-богородица.

Отъ Рупските ханове пътятъ изново влиза въ тясно гърло, надъ което са се надвесили отъ двете страни високи скали. Особно живописни са единъ редъ пирамидни карпи, които стоятъ отвесно надъ реката откъмъ десния брягъ: те приличатъ на колосални готически градежи съ остри върхове отъ напластени едни върху други камъни. Скоро оставихме реката и почнахме съ мъка да излизаме пакъ на високо, защото пътятъ се кача по-нагоре за да избегне много стръмните места, които допиратъ до самата вода. Отъ височината се вижда хубаво селото Бачково, което е заселено до самия десенъ брягъ на реката на малка равнинка. Подъ самото село реката силно извива къмъ западъ. Ние бърво слезнахме пакъ до коритото и се намерихме въ една чаровна местность предъ самия манастиръ. Новъ голямъ мостъ е направенъ тукъ отъ камъкъ, по който се минува за манастира. Пътя отъ Станимака до тукъ взехме за 3 часа.

Манастирътъ лежи средъ разкошна малка котловина, оградена съсъ стръмни планини. Въ низината близу до реката е построенъ манастирътъ, а предъ него на изтокъ се разстилатъ манастирските градини и лозя. Височината е покрита съ гъсти гори, главно отъ брястъ, кленъ, осенъ, дъбъ, а понякаде има букъ, липа и хвоини. Право срещу манастира отъ южна страна се издига висока планина, а отъ западъ има гориста столовата височина, която се нарича Петричъ. Тукъ вероятно е била старата крепость Πετριτζός, за която споменува попъ Константинъ въ своето описание на Пловдивската епархия, като мисли погрешно, че тъй се е наричала Асеньовата крепость[1]).

---

[1]) Иречекъ, Пѫтни бележки сПС. X, стр. 40.

Гледанъ отдалечъ, манастирътъ прилича на твърдиня. Той е обграденъ околовърсть съ високи каменни сгради, по-които отъ външна страна има тесни прозорци високо до самия покривъ. Черквата едвамъ се забелязва въ големия четвъртитъ дворъ, и то се види обикновено само кубето ѝ и покривътъ.

Въ манастира се влиза презъ железни порти, които се намиратъ отъ източна страна на голямата сграда. Надъ портите стои иконата на св. Богородица, наречена „Петричка." Има и гръцки надписъ на иконата, който означава същото. Дворътъ е доста широкъ и е посланъ изцяло съ камъни. На много места въ него има студени чешми. Долните катове на сградите околовръстъ са обори за добитъка на гостите и складове за разно храниво. Отъ южна страна са готварниците. Горните катове са стаи за живенье съ широки чардаци отпредъ. Отъ южна страна има големи врата, презъ които се влиза въ другъ четвъртитъ дворъ, също тъй обиколенъ отъ сгради и ъъ средата малка черквица. Всички сгради са проста пашенска работа; зато пъкъ главната черква е прекрасна: тя е стара сграда отъ прекрасна византийска архитектура, редъкъ паметникъ, запазенъ въ нашите места отъ средните векове. Има кръстатъ видъ. Олтарътъ и двете ѝ крила отъ югъ и северъ са издадени навънъ кръговато. Зидана е изцяло отъ дялани мраморни камъни. На средата има стройно кръглесто кубе съ удължени прозорци, изкусно зидани наоколо съ тухли. Вътре черквата се дели на притворъ, главна черква и олтаръ. Въ притвора е запазенъ старъ живописъ. Между светците тукъ се намиратъ образите и на двамата грузински боляри, които са създали манастира въ XI в. Самата черква е широка, висока и светла. Има старъ иконостасъ съсъ стари икони. Тя цяла е изписана съ светци; живописътъ тукъ е новъ и нехубавъ. Най-важното нещо въ черквата е старата чудотворна икона св. Богородица, съ която се слави манастирътъ. Тя е покрита съ сребъренъ и позлатенъ покровъ. Има грузински надписъ, взетъ отъ професора Качановски погрешно за глаголски [1]). За тая икона има предания, какъ дошла сама въ манастира и се спряла на мястото, дето е сега „аязмата." Оттамъ била пренесена въ манастира и давала изцеление на много болни, които се стичатъ отъ разни краища на Родопите и на цяла Тракия. Въ олтара е запазенъ старият живописъ, също както въ притвора.

Манастирътъ е основанъ въвъ времето на византийския императоръ Алекси I. Компенъ, следъ победата, която нане-

[1]) Иречекъ сПС. X. стр. 43.

сълъ на печенезите въ 1084. г. Основателите му са двама братя грузински дворяни отъ рода Вакурани. Единиятъ се казвалъ севастъ и велики доместикъ (воевода) Григори, а другиятъ велики магистъръ на източните провинции Амасиосъ. Григоръ станалъ монахъ. Манастирътъ получилъ хрисовулъ и големи земи въ Родопите, които се простирали отъ Станимака чакъ до Ксанти и до Неврокопъ (Кесарополъ). Имало е манастирски имоти и около Серъ и Солунъ. Споредъ манастирския типикъ, който билъ писанъ на грузински, арменски и гръцки, въ манастира трябало да има 50 монаси грузинци и само граматикътъ можелъ да бъде гръкъ. [1])

Презъ всички бурни времена на средните векове и на новите размирици подъ турското владичество манастирътъ се е запазилъ неповреденъ. Види се голямата почеть, на която се радвалъ, е спирала както старите, така и новите разорители отъ грабежи. Като царски манастиръ той не зависелъ отъ пловдивския митрополитъ, но направо отъ вселенския патриархъ; затуй се казва „ставропигияленъ". По предание се разказва, че манастирътъ се именувалъ някога св. Троица, а по-после се нарекълъ св. Богородица Петричка. Вероятно някой отделенъ храмъ се наричалъ св. Троица. Въ турско време грузинското калугерство се заменило съ гръцко и българско погърчено. Лукасъ намерилъ въ манастира 100 калугера, които посрещали много добре гостите си. [2])

Презъ нашия векъ манастирътъ стоялъ много добре съ богатството си и славата. Когато се поумирила страната, следъ кърджалийските опустошения, много гости почнали да се стичатъ отъ далечни места. Манастирските сгради станали тесни, та се направилъ вториятъ дворъ съ много още помещения и съ втора черквица св. Никола. Презъ това време епитропи на манастира били прочутите въ Пловдивъ беглικчийски първенци коприщени. Ситниятъ и едъръ добитъкъ на манастира се броилъ съ хиляди, а богатството му въ скъпоценни съдове очудвало богомолците. Манастирътъ направилъ воденици, масларници и много дюкяни въ Станимака. Запазената земя отъ старите му притежания не е била голяма, но отъ подаръци и и прикупувания манастирътъ образувалъ отново големи и много доходни имоти. Голяма часть отъ приходите на Бачковския манастиръ отивали въ патриаршата ксаа, а откакъ се почна черковниятъ въпросъ отъ приходите манастирски се подър-

---

[1]) Иречекъ, Cesty po Bulharsku, стр. 308; Пътни бележки сПС. X. стр. 41.
[2]) P. Lukas, Allerneueste Reise, стр. 172—174.

жала борбата срещу българите въ Пловдивъ и Станимака. Бачковскиятъ манастиръ сталалъ яка твърдиня на гърцизъма въ Тракия, и българското население било безсилно срещу тая крепость. Обаче приходите отъ поклонници почнали да спадватъ, защото поклонниците се намалили. Когато се реши черковниятъ въпросъ въ 1870 год., не само че манастирътъ остана подъ патриаршията, но благодарение на него и градътъ Станимака съ гръцките села Воденъ и Куклепъ и съ няколко още български села останаха подъ патриарша власть. И освобождението не измени работите. Гърцизъмътъ се крепеше добре въ тия места до най-ново време.

Напоследъкъ се бяха явили големи раздори въ манастирското братство. Патриаршията почнала да изпраща игумени, които го обирали за патриаршия празенъ ковчегъ, ала и за себе си. Големите стада овци, кози, говеда почнали да изчезватъ, наличните пари си намерили място навънъ, и манастирътъ почналъ сериозно да удря назадъ отъ всяка страна. Поради това появили се големи смущения между братството. Патриаршията изпратила игуменъ някой си Макария, който не билъ избранъ отъ братството, и когато той решилъ да унищожи последните движими имоти на манастира и да пренесе всички скъпоценни съдове у пловдивските златари, тогава болшинството монаси въстанали противъ него, прогласили го за незаконенъ и преминали подъ ведомството на българската екзархия. Игуменъ станалъ водителятъ на борбата монахъ Акакия. Това се случи презъ 1894. г.

Почва се съвсемъ новъ периодъ за прочутия и славенъ Бачковски манастиръ. Следъ 800 години тая светиня, основана на българска земя и подържана отъ български средства става пакъ българска. Светиятъ български синодъ изпрати въ манастира митрополитъ Теодоси да вземе временно управата му. По-сетне се организува манастирското братство, като се приведоха въ него някои монаси отъ Рилския манастиръ и някои отъ Света гора. Избра се за игуменъ архимандритъ Харалампи, който по-преди е билъ икономъ въ Рилския манастиръ, и отъ година време манастирътъ е подъ негова управа. Пловдивските и Станимашки гърци подигнали голямъ шумъ по тоя въпросъ. Пратриаршията енергично се застъпи за да си запази дохода на манастира, но българските власти тоя пъть имаха смелостьта да не помагатъ на чужденците. Ще тряба да се употребятъ много големи трудове отъ новия игуменъ докато се турятъ въ редъ разстроените манастирски имоти. Заведени са множество процеси срещу

станимашки гърци, които неправилно са засвоили манастирски имоти. Има да се изплащатъ големи дългове, направени въ името на манастира. Много отъ тия дългове се оказватъ лъжливи. Игумените издавали задължителни записи на хора, отъ които не са получвали пари за манастирски нужди. Последниятъ патриаршии игуменъ Макария издалъ за $1^1/_2$ год. задължителни записи за 80,000 лева!

Манастирътъ има голямъ чифликъ при с. Катърли съ повечко отъ 3000 уврата много плодовита земя. Около Станимака има повечко отъ 800 уврата лозя, които миналата година дали около 130,000 оки грозде. Други големи имоти има манастирътъ по родопските височини въ видъ на пространни пасища и гори. Има около 60 витла воденици. Новата управа не е заварила никаква жива стока. Сега тамъ манастирътъ притежава около 150 овци, 250 кози и 80 говеда. Понеже се правятъ постоянно подаръци отъ добитъкъ на манастира, живата стока въ скоро време ще се умножи.

Друга грамадна работа на новата управа е да уреди манастирското братство. Тукъ е необходимо да се уведе общожителство, единичка форма за живенье, подходеща за манастира. Тряба да се тури основа на добра библиотека, която да служи за просвещението на братството и на всички гости.

V.

Азъ се настанихъ въ добра стая въ Бачковския манастиръ и скоро се запознахъ съ братството. До вечерьта въ манастира дойдоха много гости, и големите чардаци се съживиха отъ веселъ народъ. Имаше посетители главно отъ Пловдивското поле. Богомолците носеха разни дарове. Манастирскиятъ писарь записва въ отделна книга дарове въ пари, а въ друга книга — дарове въ стока. Обикновено се записватъ овни, овци, говеда и пр. Тукъ има обичай да се подаряватъ и деца да слугуватъ въ манастиря, кое по 6 месеца, кое по година. Обикновено такива обети се правятъ, когато е болно детето. По някога дохаждатъ и възрастни да служатъ доброволно по същия начинъ.

Една гъркиня отъ Станимака искаше да се служи литургия въ черквата св. Никола съ молебенъ за нейните два сина, които били отишли въ Гърция доброволци и сега се връщали по море. Откакъ манастирътъ бе миналъ подъ власть на българската черква първенците отъ гръцката община въ Станимака бяха запретили на гръцкото и погърченото население да

го спохаждатъ. И наистина, дълго време не се вяскали тукъ гърците; но въ последно време населението като забележило добриятъ редъ, който се въвежда въ манастира, начнало да гледа добре на новата управа и да дохожда на поклонение.

До вечерьта обиколихъ целия манастиръ. Много отъ стаите му още не са поправени. На южната стена до вратите, които видятъ въвъ втория дворъ, има изписана на стената голяма картина, която представя манастирска процесия. Тя е писана около 1850. година, когато е премазвана и снабдена съ новъ живописъ вътрешната черква. На картините са изписани манастирските монаси въ черковно облекло, наредени около чудотворната икона, която се изнася на Великдень до аязмата въ споменъ на нейното тамъ прибежище, когато напуснала Иверската земя. Подиръ монасите следва множество пловдивски и станимашки чорбаджии и чорбаджийки и най-после селяни въ разноцветно облекло. Първенците са изписани съ дълги джубета и съ високи шапки на главите. На друго място на картината е изписана група пътници, които припускатъ на копье да стигнатъ по-скоро въ манастира. Тая група се състои отъ тогавашния пловдивски митрополитъ, придруженъ отъ Искро чорбаджи, деда на Кесяковци, и отъ няколко други гавази.

Най-важното нещо, което следъ църквата привлече вниманието ми, бе хранилището на манастирските старини. Те са две каменни стаи на югозападния ъгълъ на голямата сграда. Презъ дебели железни врата се влиза въ широка доста светла стая. Тукъ въ големи стъклени ковчези са наредени скъпоценните вещи, и въ голямъ отворенъ дулапъ стоятъ запазените ръкописи, а въ дървени сандъци се намиратъ стари черковни одежди. Всичко това сега съставя нищожна часть отъ голямото богатство старини, съ което се е гордялъ манастирътъ. Сребърните и златни съдове са продавани отъ 20 години насамъ постоянно на пловдивски и цариградски златари. Запазените останки съсъ сила са прибрани отъ пловдивските златари, дето са били отнесени наскоро преди да промени манастирътъ началството си. Стари книги е имало много, между тяхъ и славянски стари ръкописи. За това свидетелствуватъ много пътници, що са спохаждали книгохранилището въ прежни времена. Отъ освобождението насамъ манастирското началство е почнало да пренася въ Пловдивъ и Цариградъ най-важните ръкописи, между които и стариятъ кодексъ на манастира. Ни единъ славянски ръкописъ не се е запазилъ.

Между скъпоценните съдове, които повечето са ракли за мощи и дарохранилища, има два съ български надписи. Единътъ е сребърна ракла съ мощи на Харалампия. На нея стои написано: сиє кутиѧ положи єснавъ кѹюмьџиски отъ Свищовъ сасъ ҫромонаха Гаврила настоитель и помошникъ, право-майсторъ Георги и Манилъ и Коста: ва лето 1803. авг. 8. Другиятъ е скъпоцененъ дискосъ съ широко стояло. Изработенъ е изкусно отъ сребро и украсенъ съсъ скъпоценни камъни: малахитъ, топази и аметисти. На него стои следниятъ надписъ:

Искова се си белегь въ лето зрнв трѹдомъ и подвигомъ орътакь и титоръ кѵр Θеодосиє одъ Пещера. Приложію на Бачьково гл(агол)еми ставро пи(ги)а. При игѹмена Паръте(и)іє. Майсторъ Петръ ѡ(тъ) џипоровци †.

Тая скъпоценность, работена отъ български чипоровски майстори въ 1674 год., е намерена въ скривалището, което е до хранилището. Тамъ е била тя заровена въ земя и скрита отъ погледите на ония, които са могли отдавна да я преобърнатъ въ пари.

Миналата година манастирътъ е билъ споходенъ отъ професора Успенски, директоръ на руския археологически институтъ въ Цариградъ. Той придруженъ отъ г. Аргирова, директоръ на Пловдивската държавна библиотека, набързо прегледалъ останалите ръкописи, но не намерилъ нещо по-важно между тяхъ.

VI.

На 8. септемврп — Мала богородица — имаше тържествена служба въ манастира. Следъ службата гостите обядваха и почнаха да се разотиватъ, придружени отъ някои монаси. Тоя день азъ обиколихъ ближните места на манастира. Заслужва особено внимание **м а н а с т и р с к а т а г р о б н и ц а**. Около 200 метра на и. отъ манастирската ограда има хубава черквица, съградена на височко място, отдето се гледа къмъ северъ хубавата долина на реката съ селото Бачково. Черквата е стара съ дървенъ покривъ. Много е възможно, че е имало другъ своденъ покривъ, който се е срутилъ и е замененъ някога съ дървенъ. Сега и тоя покривъ е почналъ да се разсипва и дъждовната вода прониква въ стените, та заплашва да развали хубавата старина. Собствено черква е билъ горниятъ катъ, който е много повреденъ отъ времето и отъ неразумни гости. Добре запазениятъ створенъ старъ живописъ е погрозенъ отъ множество имена, написани съ гвоздеи около образите и по сами тяхъ.

Всеки гость мислилъ да си овековечи името, като го напише на стената, по гърдите или раменатa на някой светия. Тукъ въ притвора обърна вниманието ми единъ особенъ образъ. Изрисуванъ е царь въ естествена големина съ корона на главата, украсена съ скъпи камъни, и съ кръстъ въ едната ръка. Облеклото му е онова, което са носили цариградските императори презъ средните векове. Изразътъ на лицето му е важенъ. Има широка късa брада. Ръстътъ е едъръ. Целиятъ образъ въ главни чърти е запазенъ добре, само че огрозенъ съ много надраскани по него имена; една малка часть около раменатa е излупена. Потърсихъ букви и съ очудванье видяхъ, че е имало надписъ надъ главата на царя, но е цялъ изкопанъ съ длето. Разпитахъ въ манастира за тоя образъ, и монасите ми казаха, че то било царь Асень. Въ същность то е ликътъ на царя Иванъ Александъръ, за когото споменува рагузанецътъ Лукаричъ, който споходилъ манастира презъ 1615. г. и видялъ ликътъ на тоя царь въ природна величина.[1] За тоя ликъ пише и Стефанъ Захариевъ въ своето описание на Татаръ-пазарджишката каза. Като говори пътемъ за Станимака той казва: „и днесь се види при Бачковскиятъ манастиръ образътъ на българския царь Александъръ, изобразенъ на стена“[2] Царь Александъръ е превзелъ Пловдивъ въ 1344 г. и покорилъ ближните му родопски околности. Той станалъ благодетель на манастира, защото Лукаричъ казва, че въ негово време калугерите споменували името му като подновитель. Надписътъ надъ главата на царя е разсипанъ отъ дивъ гръцки фанатизъмъ изъ Станимака.

Желателно е управата на манастира да поправи покривътъ на църквата и да я потегне тъй, че да не може всеки да влиза тамъ, когато му скивне, но да се влиза съ придружие отъ някой монахъ. Въ същото време да се забрани строго да се драще по стените. А пъкъ някой отъ нашите живописци тряба да отиде въ манастира и да преснеме ликътъ на българския царь, докато още е зачуванъ.

Подъ църквата се намира манастирската к о с т и л н и ц а, въ която се влиза презъ особни врата отъ западна страна. Тамо се виждатъ костите на калугери отъ манастира, които са прибирани и поставяни въ каменни изби. Тия изби са препълнени съ кости и много черепи се въргалятъ по пода. Тукъ дохаждатъ богомолци и палятъ свещи по лобовете и по стените.

---

[1] Иречекъ, Пътни бележки сПС. X. стр. 42.

[2] Стефанъ Захариевъ, географико-историко-статистическо описание на Татаръ-Пазарджикската каза. стр. 65.

Около църквицата има сенчасти дървя и подъ тяхъ са гробищата манастирски.

Малко по на и. отъ гробищата надъ коритото на реката стои доста стръмна скала отъ шупливъ бигоръ, по която се спуща малъкъ бързей. Тоя бързей тече презъ стръмна долина отъ ю. къмъ с., която се нарича **Коловия**. При изворите му се намира манастирската **аязма**, която се спохажда отъ поклонниците на манастира. До вечерьта споходихъ и това място. Види се, че водата на бързея е много варовита, та отъ вековните утайки се образувало каменно корито. За $^{3}/_{4}$ часъ се излиза до края на долината, дето са изворите на бързея. Борътъ, който низъ полите на Родопите се среща рядко, тукъ става по честъ. Мястото, дето са изворите, е покрито съ спітенъ камънякъ, навлеченъ отъ горите. Единъ отъ изворите е заграденъ съ стени. Вътре има малка простичка сградица съ образи на разни светии. Подътъ е посланъ съ дяланъ камъкъ и посредата е изворътъ, като голямъ водоемъ. Болни дохаждатъ отъ разни места да се миятъ за здравье. Въ скалата отъ източна страна е съзидана малка черквица на високо място. До нея има сенчаста тераса. Направени са стръмни каменни стъпала, по които се излиза на друга малка тераса до църквата. По тия места се разполага да пирува народътъ, който презъ пасхалната неделя придружава черковния ходъ съ чудотворната икона.

На пътя, преди да стигнемъ до аязмата, ни срещна едно селянче, та ни каза, че нагоре чакали единъ **гръкъ** и една **гъркиня** да имъ се занесатъ отъ манастира ключовете отъ аязмата. Когато стигнахме на мястото, намерихме една българска челядь, разположена на сянка до сградата. Грешката на селянчето се изтълкува лесно. Родопското селско население и досега именува ония, които носятъ гражданско облекло, **гърци**. Дълго време това население е привикнало да гледа на гражданите като на гърци, понеже градовете Пловдивъ, Станимака и други са били градове съ гръцка култура.

VII.

На 9. августъ отидохъ заедно съ манастирския писарь въ с. Бачково, на единъ километъръ нещо отъ манастира. Писарятъ беше отъ това село. Баща му е селски свещеникъ. Бачково има 217 къщи съ 1045 жители българи. Къщите са натрупани една до друга и селото захваща малко пространство до реката. Улиците му са тесни и покрити съ калдаръмъ. Дво-

рове почти няма. Сградите са обикновено двоекровни (на два ката): въ горния катъ има две стаи и малъкъ прустъ, а въ долниятъ стоятъ храниво и живини, ако ги има. Надъ селото отъ източна страна се простира стръмна поляна усеяна съ лозя, между които се забелязватъ параклисчета. По високо надъ лозята се почватъ гори. Пологата е красна. Селяните се поминуватъ съ лозарство и дюлгерство. Мъжете са отредъ дюлгери и отиватъ по селата низъ Пловдивското поле да правятъ къщи. Жените гледатъ къщната работа и работятъ лозята.

Мъжете отъ Бачково, както и отъ другите родопски села на Конушъ, носятъ черни потури, червени пояси и шаечна антерия. Върху антерията носятъ черни ферменета. Жените носятъ дълги ризи съ везани поли и везани ръкави, презъ кръста малки червени поясчета и широки престилки съ кръстати шарки, въ които червената боя наделява. Върху ризата иматъ черни или сини вълнени сукмани. На главата си носятъ голяма бяла кърпа, която се спуща дълго по плещите както на селяните отъ Софийско. По краищата на кърпата има тъкани червени резки. Срещахъ селяни отъ Рупчосъ, които иматъ облекло прилично на женското отъ Конушъ, ала носятъ черни кърпи на главите си. Срещахъ и помакини отъ повисоките места на Родопите. Те носятъ речи същото облекло както и техните сестри християнки, само че черната кърпа, съ която християнките покриватъ главата си, служи на помакините и за прикриванье на лицето.

Въ село поприказвахме съ попа за разни селски работи. Между друго дойде речь и за селското училище „Нищо немога ти каза за училището, рече попътъ: ние селяните вече се не мешаме въ школските ратботи. Дори и имената на учителите не са ни известни всякога. Единъ дохажда, други си отива, но никой повече отъ година не остая въ село. Лани дори съ единъ учитель останахме. Въ черква няма кой да псали, и учителите не щатъ. Полани имахме двама семинаристи. Селяните се зарадваха, като си помислиха, че учителите като са излезли изъ попско школьо ще могътъ да пеятъ; обаче те и въ черква не стъпятъ“....

Много са красни Родопите. Занапредъ те безъ друго ще станатъ место на най-приятни летни разходки. Реденицата манастири, загнездени по разкошните имъ поли, могатъ да послужатъ като отлично място за почивка на любителите на планинските излети.

Василь Кънчевъ.